

Egede
Instituttet

Institutt for
misjonsvitenskap

Norsk Tidsskrift For Misjonsvitenskap

#3-4/2019 | Årgang: 73

- 01 Reidar Hvalvik:
Leder
- 05 Knut Alfsvåg:
«For jøde først»:
Om kristen misjon til jøder og hedninger
- 16 Rolf Kjøde:
«... at dei må bli frelste», eller treng dei det?
Norsk teologi om jødemisjon i global kontekst
- 31 Rolf Gunnar Heitmann:
Er det legitimt å drive misjon blant jøder?
Om endringene i de tyske protestantiske
kirkene etter 2. verdenskrig
- 40 Hilde Brekke Møller:
Den jødiske Jesus og spørsmålet om
antisemittisme i tysk jødemisjon
- 50 Raymond Lillevik:
Jødekristen identitet som ambivalens i
israelsmisjonene i Norge, Sverige og
Danmark 1890–1914
- 62 David Serner:
Den messianske bevegelse i Israel
– et forsigtigt blik
- 69 Richard Harvey:
Messianic Jewish Theology:
A Preliminary Typology
- 84 Bokrevy
Andreas Johansson:
Messiansk identitet og misjon
blant det jødiske folk

Er det legitimt å drive misjon blant jøder?

Om endringene i de tyske protestantiske kirkene etter 2. verdenskrig

Rolf Gunnar Heitmann

Rolf Gunnar Heitmann; cand. theol. MF, 1983. Generalsekretær i Den Norske Israelmisjon (1997-2019).

rolf@israelmisjonen.no

Abstract

German organizations and Church leaders were in front line in establishing holistic mission among Jews in the 19th century. Holocaust made a significant change and set a new direction in the approach of protestant churches in Germany towards the Jewish people. Mission, understood as proclamation of the Gospel or attempts of convincing Jews to change belief, was questioned. First, because it would be impossible to proclaim the love of God after the genocide. Second, because a two-covenant theology became more influential, maintaining that God's covenant with Israel at Sinai is everlasting and an expression of God's faithfulness towards his people. Israel is preserved as God's people, independent of their relationship to Jesus as Messiah. This stand also questions the role and identity of Messianic Jews.

Søkeord

Jødemisjon/Mission unter Juden – topaktsteologi – EKD/Evangelische Kirche in Deutschland – Evangelisch Lutherische Zentralverein – Messianske jøder/Messianische Juden – Juden und Christen – Holocaust

Innledning

«Jeg kan ikke si at det er nødvendig for en jøde å tro på Jesus for å bli frelst. Som jøde er man allerede i et paksforhold til Gud.»¹ Utsagnet er hentet fra et intervju med lederen for dialog- og informasjonsarbeidet mellom jødedom og kristendom i den tyske evangeliske delstatskirken i Niedersachsen, Wolfgang Raupart-Rudnick. Han har også vært leder for den gamle paraplyorganisasjonen for tyske lutherske israelsmisjonsorganisasjoner i delstatskirkene. Utsagnet gjenspeiler en rekke uttalelser de siste årene både fra delstatskirkene og den sentrale synoden i *Evangelische Kirche in Deutschland (EKD)*, og illustrerer en utvikling i Israelsteologi og missiologi i en kirke som på mange måter var banebrytende på det europeiske kontinentet i fremveksten av protestantisk misjon blant jøder i begynnelsen av det 19. århundre.²

I denne artikkelen skal vi se nærmere på denne utviklingen innenfor *EKD* og dens delstatskirker. *Evangelische Kirche in Deutschland* ble stiftet i 1946 og består i dag av 20 lutherske, unierte³ og reformerte medlemskirker. Kirkene er selvstendige og har ulike bekjennelser, men det er fullt prekestol- og alterfellesskap mellom dem. Medlemskirkene omtales som delstatskirker selv om de ikke alltid følger delstatsgrensene i Forbundsrepublikken Tyskland. Kirkene har i dag vel 21 millioner medlemmer og utgjør ca. en fjerdedel av Tysklands befolkning.

Vi skal i det følgende se nærmere på hvordan og hvorfor synet på jødemisjon⁴ har endret seg i disse kirkene, primært basert på uttalelser fra *EKD* eller de ulike delstatskirkene. Først skal vi imidlertid gå lenger tilbake i historien og se hvordan engasjementet for misjon blant jøder startet på 1800-tallet.

Historisk bakgrunn

Allerede på 1820-tallet vokste det frem foreninger eller misjonsselskap i flere tyske byer der navnet tydelig anga formålet: «Selskapet til utbredelse av kristendommen blant jøder».⁵ I statuttene for foreningen i Lehe ved Bremen heter det at formålet er «dels å vekke kjærlighet til Israel blant kristne, dels å virke til kristendommens fremme blant Israel».⁶ De samme formuleringene gjenfinnes i stiftelsesdokumentene til *Forening af Israels Venner* i Stavanger 12. juni 1844, og angir dermed også at det tyske engasjementet for det jødiske folk, kalt Israel, hadde stor innflytelse på etableringen av norsk misjon blant jøder. Det utviklet seg da også et tett og nært samarbeid mellom tysk og norsk misjon.⁷

I 1871 etablerte professor Franz Delitzsch i Leipzig *Evangelisch-lutherische Zentralverein für Mission unter Israel (ZV)* som en paraplyorganisasjon for de tyske foreningene. Delitzsch ble etter hvert professor i teologi, med spesialstudier i hebraisk og jødisk litteratur. Han er kanskje mest kjent for oversettelsen av Det nye testamentet til hebraisk, en oversettelse som fortsatt er i bruk blant mange messianske (Jesus-troende) jøder. Arbeidet med denne oversettelsen ble i stor grad støttet økonomisk av norske misjonsvenner.⁸

Delitzsch endte opp i sin fødeby Leipzig der han etablerte *Institutum Judaicum*, et institutt som var akademisk fundert, men samtidig praktisk orientert. Målet var nemlig å utruste og utdanne misjonærer til tjeneste blant jøder. Flere av Den Norske Israelsmisjons misjonærer var derfor innom dette instituttet før de ble sendt videre til tjeneste i Øst-Europa.⁹

Fremveksten av jødemisjonen i Tyskland var i stor grad preget av de herrnhutiske og pietistiske vekkelsesbevegelsene, men også sterkt påvirket av utviklingen i England. De filosemittiske¹⁰ strømningene var sterkere der enn på kontinentet, kanskje med unntak av Holland. Det påvirket også kristnes holdninger til det jødiske folk. *The London Missionary Society*, etablert i 1795, drev også misjonsarbeid blant jøder. En

av deres misjonærer var en døpt tysk jøde, Josef Samuel, som oppsøkte synagoger i London og forkynte evangeliet om Jesus Messias. I forbindelse med sin dåp og nye identitet endret han for øvrig navnet sitt til Christian Friedrich Frei. Hans virksomhet ble motivasjonen til opprettelsen av et særskilt jødemisjonsselskap med navnet *The London Society for Promoting Christianity amongst the Jews*. Denne nye organisasjonen sendte også misjonærer til kontinentet, og disse påvirket i stor grad Franz Delitzsch i hans valg og tjeneste blant og for jøder.¹¹

En viktig hendelse i europeisk jødemisjon var kallelsen av den jødekristne anglikanske presten Michael Salomon Alexander til felles biskop i Jerusalem for den anglikanske kirken og den prøyssiske unionskirken. Denne utnevnelsen ble nok mislikt blant en del strenge lutheranere, men blant de som tilhørte de herrnhutiske kretser og ellers var påvirket av pietismens fromhet, ble nyheten om biskopens inntog i Jerusalem 21. januar 1842 mottatt med glede og forventning. Ikke bare var det opprettet et bispedømme i Jerusalem. Biskopen var endatil jøde: Det ble oppfattet som et tydelig tegn på at Israels omvendelse og Jesu gjenkomst stod for døren. Vel to år senere ble altså «Foreningen af Israels Venner» stiftet i Norge, nå kjent som Den Norske Israelmisjon. For riktig å understreke betydningen av denne hendelsen, ble det statuttfestet at foreningen hvert år skulle holde sitt årsmøte nettopp 21. januar.

I 175 år har det altså vært et aktivt og levende engasjement for jøder i og fra Norge. Londonselskapet, som i dag bærer navnet *Church's Ministry Among Jewish People (CMJ)* og Den Norske Israelmisjon (DNI) er de eldste gjenlevende israelmisjonsorganisasjoner i Europa.

Holocaust, messianske jøder og misjon

Selv om vi på norsk og nordisk område fortsatt bærer med oss en sterk arv og et aktivt arbeid for misjon blant jøder, ser vi at dette spørsmålet er mer omdiskutert i Tyskland, slik innledningsavsnittet tilkjennegir. Dette har sammenheng med den politiske situasjonen som rammet kontinentet under nasjonalsosialismen, med holocaust som resultat. I sin hilsen til *Zentralvereins* 100-års jubileum i 1971, sa ledende biskop D. Wölber at Tyskland i særlig grad bærer på en historisk byrde som følge av holocaust, og at kristne derfor må kjenne et særlig kall til, med ydmykhet og forståelse, å bygge broer og sammen med Israel søke den fulle sannhet.¹² Selv om ZV på dette tidspunkt holdt fast ved sin formålsparagraf (§ 1) om å vekke tyske kristne til misjonsansvar overfor Israels folk, samt å utbre og utdype dette ansvaret, antyder biskopens hilsen en dreining i kirkens syn fra proklamasjon til gjensidig dialog. ZVs egen misjonsforståelse kommer frem i deres statutter (§ 3 - Retningslinjer for arbeidet), der det sies at ZV ikke vil benytte andre midler i sin misjon enn forkynnelse av evangeliet og personlig sjelesorg.¹³

Et skyldig Europa, og ikke minst et traumatisert Tyskland, mistet i stor grad frimodigheten i sin relasjon og misjon til det jødiske folk. Tanken om at det vil være umulig å forkynne kjærlighetens evangelium for et folk som har måttet tåle så store overgrep, ble etter hvert dominerende. Formann for landsstyret i Den Norske Israelmisjon, Nils Rosef, oppsummerer holdningen etter en Israelmisjonskonferanse i Edinburgh i 1949, der flere europeiske misjonsledere var til stede: «Etter alt det jødene hadde opplevet i 'det kristne Europa' ville det være nytteløst for kristne å komme med evangeliets fredsbudskap til jødene.»¹⁴ Det var særlig (gjen-) opptakelse av arbeid i den nye staten Israel som var tema i Edinburgh. Ifølge Rosef var «sakkyndigheten» entydig i sin konklusjon: Det er ikke mulig å drive misjonsvirksomhet blant jødene i Israel hvis man med misjon mener evangelieforkynnelse til omvendelse, frelse og dåp. En norsk misjonær, Magne Solheim, var av en annen oppfatning. Han dro til Israel, etter å ha fått bekreftet støtte fra styret i Den Norske Israelmisjon.¹⁵

Den Jesus-troende jøden og misjonæren Avi Snyder referer til en samtale han i 1995

hadde med en tysk prest, der spørsmålet om jødemisjon ble diskutert, blant annet som følge av den store immigrasjonen av russiske jøder til Tyskland. Ifølge Snyder svarer presten følgende på spørsmålet om misjon: «Jeg tror ikke at vi tyskere kan fortelle ditt folk om Jesus. Etter holocaust har vi tyskere forspilt vår sjanse til å snakke med jødene om Herren.»¹⁶

Kirkelig nyorientering. Tre uttalelser fra EKD

Etterkrigsgenerasjonens behov for forklaring og oppgjør med fortidens synder, kombinert med den store immigrasjonen av russiske og ukrainske jøder rundt 1990, har ført til at kirkens forhold til jødene har fått ny aktualitet.

I april 1950 var *Evangelische Kirche in Deutschland (EKD)* samlet til synodemøte i Berlin-Weissensee med hovedtema: «Hva er kirkens bidrag til fred?» Holocaust og jødeutryddelsen var et naturlig bakteppe for konferansen. I den delen av synodevedtaket som omhandler det såkalte «jødespørsmålet», er det to av åtte utsagn som i særlig grad berører vårt tema: For det første slås det fast som en bekjennelse at jødekristerne og hedningkristerne er sammenføyet i én kropp ved Jesu Kristi fred. For det andre ber kirken den barmhjertige Gud om at fullendelsens dag må komme da vi sammen med det frelste Israel kan få del i Jesu Kristi seier.¹⁷ I fortsettelsen vil jeg forsøke å påvise hvordan denne kristosentriske tolkningsmodellen problematiseres, og delvis avvises.

I 1975 kom den første av tre store utredninger, eller studiedokumenter, med tematikken «Kristne og jøder». Utredningen peker på en rekke teologiske berøringspunkter mellom jøder og kristne, men har et særlig fokus på tysk kontekst. Det heter blant annet at kristne i Tyskland verken kan eller må glemme den forbrytelse som er begått mot jødene i det tyske folks navn, og at en derfor må etablere nye relasjoner til jødene.¹⁸ Fortidens synder må ifølge uttalelsen erkjennes og føre til solidaritet med jødene og bekjempelse av antisemittisme. Dette synes å være hovedsaken. Teologisk vektlegges det at jøder og kristne har et felles utgangspunkt for sin tro: Troen på den ene Gud og Den Hellige Skrift. Derfor har de også et felles oppdrag i verden, nemlig å formidle budskapet om at Gud kommer den skrøpelige og ødelagte verden i møte, og at Han motsetter seg ethvert undertrykkende herredømme. Slik er jøder og kristne gitt et felles samfunns- og forvalteransvar.

I det siste av seks hovedpunkt belyser uttalelsen forholdet mellom dialog og vitnesbyrd. På bakgrunn av den felles bekjennelse til den ene Gud, sies det for det første at gjensidige vitnesbyrd vil være fruktbare. Videre oppfordres kristne til å tenke gjennom på nytt hvordan det kristne vitnesbyrd skal formidles i møte med jøder, uten at det trekkes tydelige konklusjoner.

Ganske illustrerende er det at *Zentralverein* – med røtter i Leipzig og *Institutum Judaicum* – i 1985 byttet ut ordet «misjon» med «vitnesbyrd og tjeneste».¹⁹ Samtidig ble det understreket at vitnesbyrdet og tjenesten gjaldt begge veier: Kristne i møte med jøder, og jøder i møte med kristne. Vekten ble lagt på gjensidig lytting, læring og erfaringsutveksling. Profilen endret seg altså mer i retning av religionsdialog, der jødedommen defineres som jødernes religion og kristendommen som, tross sine jødiske røtter, er forbeholdt ikke-jøder. Derfor har organisasjonen på nytt endret navn fra «vitnesbyrd og tjeneste» til «møte/dialog».²⁰

Et studiedokument fra Kirkerådet i Den evangeliske tyske kirke (*EKD*) fra 1991 bærer overskriften «Mot teologisk nyorientering i forholdet til jødedommen».²¹ Dokumentet, som tar utgangspunkt i uttalelsen fra 1975, fremhever at denne nyorienteringen både er en erkjennelse av kristendommens jødiske røtter og Jesu jødiskhet, men også en bekreftelse av Guds utvelgelse av Israel og hans pakttroskap mot dette folket, blant annet begrunnet i Romerbrevet 9–11. Det legges større vekt på det som

forener jødedom og kristendom, fremfor det som skiller.

Et sentralt punkt i dette dokumentet er derfor definisjonen av begrepet «Guds folk», og hvordan dette skal forstås i forholdet mellom Kirke og Jødedom. Det påpekes at urmenigheten og Jesus selv opererte innenfor det historiske gudsfolkets rammer og som en del av det jødiske folkefellesskap. Videre understrekes det at Kirken står i frelseshistorisk kontinuitet med Israel i kraft av løftet til Abraham,²² og slik også kan benevnes Guds folk.

Samtidig som kontinuitet og enhet understrekes, innføres like fullt en differensiering, i og med at utvelgelsen av Israel i fysisk forstand fastholdes. Hvis en tar Israels fortsatte utvelgelse på alvor, kan vi ikke lenger tale om Israel bare i fortid, sies det. Konsekvensen dokumentet trekker, er at Israel og Kirken – til tross for ulike tradisjoner, tro og forståelse av Jesu messianitet – er knyttet sammen som likeverdige ved de ting som er felles: Den Hellige Skrift (GT), det messianske håp og dets oppfyllelse.²³ Det som er felles, må vektlegges fremfor det som skiller.

I år 2000 kom den tredje omfattende uttalelsen fra den tyske kirkeledelsen, med undertittelen *Skrift mot fornyelse av forholdet til jødedommen*.²⁴ En stor del av dokumentet drøfter hva det vil si at Gud har sluttet pakt med Israel, og relasjonen mellom Guds pakt(er) med Israel og den nye pakt, slik Jeremia 31 forutsier den. I konklusjonen sies det at Guds paktsinnngåelse med Israel er identitetsbestemmende både for det jødiske folk og for Gud selv. Sinaipakten er Guds ubrytelige pakt med Israel, mens folkeslagene kommer til Gud og fellesskapet med gudsfolket Israel gjennom Jesus Kristus. Med denne begrunnelsen avviser *EKD* den såkalte erstatningsteologien der Kirken, i betydningen de hedningkristne, har erstattet Israel som Guds folk. Samtidig ligger det etter min mening underforstått at Israel er bevart som Guds folk i Guds pakt uavhengig av deres forhold til Jesus Messias. Det legges vekt på at begrepet «pakt» ikke er grensesettende i den forstand at Kirken ikke er konstituert som en «mot-pakt» til Israel.²⁵

Uttalelsen fra 2000 bærer preg av den store jødiske immigrasjonen av russiske og ukrainske jøder på 1990-tallet. I perioden 1991–2005 innvandret mer enn 200.000 jøder til Tyskland. Det innebar en firedobling av den jødiske befolkningen i landet. Blant disse var det også flere messianske (Jesus-troende) jøder. Det finnes ikke noen offisielle statistikker på dette, men ifølge den messianske lederen Anatoli Uschomirski var det 22 messianske menigheter og husfellesskap i Tyskland i 2010, med til sammen ca. 1500 medlemmer.²⁶ I en uttalelse fra Den Evangeliske Kirke i Tyskland (*EKD*), sies det at det finnes ca. 40 messianske menigheter og husfellesskap.²⁷

Disse fellesskapene har levd, og lever fortsatt relativt isolert fra både synagoge og kirke. Det har dels med språk og kultur å gjøre, men også teologi. De snakker fortsatt russisk, og vil ta vare på egne tradisjoner. De er samtidig ofte svært bevisst på egen jødisk identitet, og kombinerer gjerne sin tro på Jesus som Messias med jødiske tradisjoner og ritualer. Dette utfordrer og provoserer så vel synagogen som kirken.

Uttalelsen fra *EKD* ender derfor opp i mer praktiske råd, slik tittelen antyder. Misjon og vitnetjeneste som tar sikte på å overbevise jøder til å skifte religion er både historisk og teologisk problematisk. Uttalelsen peker på en trend der organisert misjon for å nå jødene med evangeliet er erstattet av vitnesbyrd, religionsmøter og dialog, og at denne utviklingen er irreversibel (tysk: «unumkehrbar»). I stedet benyttes mer nøytrale begreper som «møte» («Begegnung») og «dialog» som nye kjennetegn på jødisk-kristne relasjoner.

Et eget avsnitt i dokumentet (kapittel 3) omhandler spørsmål knyttet til jødemisjon. Her heter det innledningsvis at «jødemisjon, forstått som planmessig og organisert virksomhet ved personer eller institusjoner med det mål å utbre kristen tro blant jøder, har ikke lenger noen plass i *EKD* og deres medlemskirker».²⁸

EKDs «nei» til misjon

I det som kalles et «posisjonsdokument», fremlagt for EKDs synodemøte i Magdeburg 2016, drøftes spørsmålet om forholdet til jødemisjon og messianske jøder mer eksplisitt.²⁹ Synodepresident, dr. Irmgard Schweatzer, sier i forordet til dokumentet at kirken vil være tilbakeholdende i sin kontakt med messianske jøder av hensyn til den jødisk-kristne dialogen. Samtalen med messianske jøder kan likevel ikke avvises på prinsipielt grunnlag, da kirken og de messianske jødene har en felles tro på Jesus Kristus.

Messianske jøder identifiserer seg med den jødiske tradisjon og det jødiske folk, samtidig som de bekjenner troen på Jesus Messias som Guds Sønn. Slik sett kunne de kanskje være en naturlig dialogpartner og brobygger, men oppfattes likevel både av synagogen og kirken som et forstyrrende randfenomen i tysk kontekst.³⁰ Fra kirken side legges det frem flere argumenter som problematiserer messianske jøders status og posisjon, særlig i relasjon til religionsdialogen:³¹

- a) Selv om messianske jøder må karakteriseres som «protestantisk-evangeliske», har de ingen felles teologi eller trosuttrykk.
- b) De har et uavklart forhold til den jødiske *halaka*, og hvorvidt de rabbiniske tradisjonene og den muntlige Tora er konstituerende og forpliktende.
- c) De mangler i stor grad sakramentsteologi (jfr. Leuenberger-konkordien).
- d) De har et uavklart forhold til betydningen av (rabbinisk) jødedom.

Synodemøtet 2016 er tydeligere enn tidligere i sin holdning til jødemisjon. Til tross for en viss åpenhet for samtale med messianske jøder, sies det eksplisitt at det ikke kan stilles spørsmål ved kirkens «nei» til såkalt jødemisjon.³² Det vises videre til at messianske jøder og deres samarbeidspartnere som støtter jødemisjon, anser den «ikke-Kristus-troende jødedom» for underlegen, noe som strider mot den bibelske erkjennelse og teologiske innsikt som *EKD* og deres medlemskirker har kommet frem til.

Den nye erkjennelse og innsikt er altså at jødene er i et paktforhold til Gud i kraft av utvelgelsen uavhengig av deres forhold til den nytestamentlige og kristne bekjennelse av Jesus som Messias og Herre, og er slik sett bevart som Guds folk. Uttalelsen fra synodemøtet 2016 slår dette fast når den sier at Gud står i et lojalitetsforhold til sitt folk. Når vi kristne holder oss til den nye pakt som Gud sluttet ved Jesus Kristus, fastholder vi samtidig at Guds pakt med sitt folk Israel fortsatt har uinnskrenket gyldighet. Følgen av dette er at kristne, uavhengig av deres sendelse til verden, ikke er kalt til å vise Israel veien til Gud og hans frelse.³³

Dette «nei» til jødemisjon ble første gang offisielt uttalt fra tysk kirkeledelse da synodemøtet i delstatskirken i Rheinland II. januar 1980 eksplisitt avviste kristen misjon blant jøder. Det hevdes blant annet at dåps- og misjonsbefalingen i Matteusevangeliet kapittel 28 ikke kan leses som en oppfordring til ikke-jøder om å forkynne evangeliet til jøder, men snarere en oppfordring til de jødiske apostlene om å forkynne for folkeslagene, det vil si for ikke-jøder. Det handler med andre ord om den jødiske hedningmisjon.³⁴

Disse uttalelsene kan sies å være oppsiktsvekkende, ikke minst i lys av grunnlagsdokumentet fra EKDs studiekommisjon i 1975, der det konkluderes med at en jøde som tror på Jesus, fortsatt må regnes som jøde, selv om han eller hun er blitt en del av den kristne kirke ved dåp. Det understrekes også at «misjon» og «dialog» ikke må sees som motsetninger, men snarere som *to dimensjoner ved det samlede kristne vitnesbyrd*.³⁵

Topaktsteologi

Vi kjenner igjen denne topaktsteologien, eller parallellteologien, fra tidligere. Det

fortelles at den tysk-jødiske filosofen Franz Rosenzweig (1886–1929) var under sterk påvirkning av noen av sine venner som mente å ha funnet svaret på menneskets dypeste behov i den kristne tro og i en dialogisk relasjon mellom Gud og mennesker. Rosenzweig bestemte seg for å gå over til protestantisk tro og bli døpt, men en synagogegudstjeneste på Jom Kippur, den store forsoningsdagen, 11. oktober 1913, endret dette. Han forstod at han måtte forbli jøde, og viet derfor sitt liv til videre jødiske studier.³⁶

I brevvekslinger med sin fetter Rudolf Ehrenberg, gir Rosenzweig en begrunnelse for sin beslutning:

We are wholly agreed as to what Christ and his church mean to the world: no one can reach the Father save through him. No one can reach the Father! But the situation is quite different for one who does not have to reach the Father because he is already with him. And this is true of the people of Israel (though not of individual Jews).³⁷

Rosenzweig synes å overse at det sitatet han selv henviser til (Joh 14,6), ikke primært har folkeslagene som adressat, men Jesu jødiske disipler.

Rosenzweig hadde også nær kontakt med en annen tysk-jødisk filosof, Martin Buber, som i 1950 utga boken *Zwei Glaubensweisen*.³⁸ I denne boka, så vel som i andre skrifter, understreker Buber Israels særstilling som Guds utvalgte folk, begrunnet i Guds kjærlighet og pakttroskap og deres oppdrag som lys for folkeslagene. Den nære relasjonen mellom Israels folk og Israels Gud er annerledes, og Israel skal derfor ikke blandes med andre folk – særlig ikke når det gjelder religiøse spørsmål og praksis.³⁹

Responser og tilsvær

Det er i stor grad samsvar mellom de sentralkirkelige uttalelsene og uttalelser fra medlemskirkene i *EKD*, men det finnes også forskjeller og ulik vektlegging. Delstatskirken i Württemberg ønsker i likhet med *EKD* å erstatte misjonsbegrepet, men synes i større grad å argumentere historisk enn teologisk. Det sies at begrepet «jødemisjon» er uegnet, særlig på bakgrunn av den belastede historien mellom jøder og kristne i Tyskland. Derfor bør begrepet også sløyfes fra vokabularet og erstattes med «Vitnesbyrd i ord og handling».⁴⁰

Synoden i Württemberg tar imidlertid et oppgjør med den rabbinske forståelsen av at en jøde som bekjenner Jesus Messias og lar seg døpe, ikke lenger kan tilhøre det jødiske fellesskapet. Det slås tvert imot fast at messianske jøder ikke på noen måte avviser sin jødiske identitet, men snarere ser det som en oppfyllelse. Derfor vil kirken stå i nær relasjon både til det jødiske samfunn og til messianske jøder.⁴¹

En enstemmig synode ga sin tilslutning til denne uttalelsen. Derimot viste det seg at spørsmålet om misjon var mer omdiskutert. Med et flertall på 39 mot 32 stemmer ble følgende tillegg tatt inn i uttalelsen: «Vi søker møteplasser mellom jøder og kristne og vil fremme dialog. Vi erklærer at vi avstår fra misjon».⁴² Mindretallet påpeker at Guds frelsesvilje i lys av påskebudskapets sannhet gjelder alle mennesker, jøde først og så hedning (Rom 1,16). Å vitne om evangeliet både for jøder og hedninger hører derfor med til kirkens apostoliske oppdrag helt fra begynnelsen av, og kan ikke løsriveres fra det å være kristen.

Den Württemberg baserte organisasjonen *Evangeliumsdienst für Israel (EDI)*, er blant de organisasjoner som eksplisitt nevnes som støttegruppe for de messianske jødene og misjon,⁴³ og som derfor anklages for ikke å følge den nye erkjennelse og teologiske innsikt som *EKD*-fellesskapet har kommet frem til. *EDI* anerkjenner flere punkt i synodeuttalelsen fra 2016, blant annet den fortsatte utvelgelsen av det jødiske folk, Guds pakttroskap mot Israel og understrekningen av Jesu jødiskhet. *EDI* påpeker

imidlertid at synoden synes å avvise alle former for jødemisjon med historiske eksempler på tvangskonvertering, noe som ifølge *EDI* ikke lenger svarer til den virkelighet misjonen i dag befinner seg i. Trosvitnesbyrden fremmes ikke med tvang, men i en dialogisk form, sies det fra misjonsorganisasjonen.⁴⁴ Samtidig fastholdes det at en jøde som kommer til tro på Jesus Messias, ikke skifter religion, men vender tilbake til fedrenes tro. Denne siste posisjonen minner også om uttalelsen fra Württembergssynoden i år 2000, selv om flertallet her og *EDI* skiller lag i synet på misjon.

EDI stiller også kritiske spørsmål til kirkeledelsen: Synodemøtet hevder at kristne er vedvarende forbundet med Israel. Hvorfor er det da ikke uttrykkelig sagt at det er med Israel Gud har sluttet en ny pakt (Jer 31,31), og at det er gjennom troen på Jesus Messias at hedningene blir podet inn i det gode oliventreet?⁴⁵

Konklusjon

Tyske organisasjoner og kirkeledere var banebrytende i Europa i fremveksten av moderne misjon blant jøder. Slik misjon var holistisk: Den hjalp jøder i nød, men var samtidig tydelig på at evangeliet måtte forkynnes og formidles i ord. Folkemordet på jøder under andre verdenskrig førte til at tyske kirker i stor grad mistet frimodigheten til tradisjonell misjonsvirksomhet. I stedet ble vekten lagt på solidaritet og bekjempelse av antisemittisme.

Flere kirkelige uttalelser de siste årene har gått i mer restriktiv og teologisk begrunnet avvisning av misjon, og tilsvarende kritisk holdning til messianske jøder. Dialog og gjensidig søken etter sannhet har erstattet misjon i betydning påvirkning til å endre tro. Dette er begrunnet i at Israel er bevart som Guds folk i kraft av utvelgelsen og Guds pakttrokap. Fremveksten av messianske forsamlinger og grupper i Tyskland med sterk jødisk identitet har ikke minst utfordret de evangeliske (protestantiske) kirkene, både i forhold til deres dialog med den mosaiske tro, men også i deres forhold til misjon.

Noter

1. *Misjonsblad for Israel* 4/2005, 22.
2. Oskar Skarsaune, *Israels Venner: Norsk arbeid for Israelmisjonen 1844-1930* (Oslo: Luther, 1994), 18ff.
3. Betegnelsen «uniert» (eller «forent») brukes om kirkesamfunn som er blitt til ved en union mellom lutherske og reformerte (kalvinske) kirker.
4. Begrepet «jødemisjon» er omstridt, da det ofte forbindes med jødeforfølgelse. I denne sammenheng brukes det positivt om å forkynne og dele evangeliet med det jødiske folk. Begrepet brukes i denne artikkelen synonymt med «Israelsmisjon» og «misjon blant jøder».
5. «Gesellschaft zur Beförderung des Christenthums unter den Juden» eller «Verein für Israel».
6. Skarsaune, *Israels Venner*, 54.
7. Skarsaune, *Israels Venner*, 53ff.
8. Skarsaune, *Israels Venner*, 91ff.
9. Skarsaune, *Israels Venner*, 82f, 196 f og 219; László G. Terray, *Et liv i grenseland: Gisle Johnson 1876-1946* (Oslo: Lunde, 2003), 5.
10. Filosemittisme = vennlig innstilling til jøder og jødisk kultur (*Det norske akademis ordbok*).
11. Kelvin Crombie, *CMJ – Over 200 years serving The Jewish people* (Mundaring, Australia: Eget forlag, 2016).
12. D. Wölber i *Zeugnis für Israel. 100 Jahre Ev.-Luth. Zentralverein für Mission unter Israel* (red. Reinhard Dobbert; Erlangen: Verlag Karl W. Goldammer, 1971), 8: «...menschliche Brücken zu schlagen und in Demut und Verständnis mit Israel zusammen nach der ganzen Wahrheit zu fragen».

13. Zeugnis für Israel. 100 Jahre Ev.-Luth. Zentralverein für Mission unter Israel (red. Reinhard Dobbert: Erlangen: Verlag Karl W. Goldammer, 1971), 126
14. Nils Rosef, «Oppbrudd i Øst-Europa – Start i Israel» i Den Norske Israelsmisjon 125 år (red. L. G. Terray og Øystein Østenstad; Oslo: Nomi, 1969), 110–122, 119.
15. Rosef, «Oppbrudd i Øst-Europa – Start i Israel», 119.
16. Avi Snyder, *Jews Don't Need Jesus – and Other Misconceptions: Reflections of a Jewish Believer* (Chicago: Moody Publishers, 2017), 118; norsk utgave: *Jøder trenger ikke Jesus og andre misforståelser: Betragtninger fra en jesustroende jøde* (Oslo: Lunde, 2018), 82.
17. *Kirchliches Jahrbuch für die Evangelische Kirche in Deutschland 1950* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Mohn, 1951), 5f.
18. *Christen und Juden I (1975) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 40ff.
19. *Evangelisch-Lutherischer Zentralverein für Zeugnis und Dienst unter Juden und Christen.*
20. *Evangelisch-Lutherischer Zentralverein für Begegnung von Christen und Juden.*
21. *Christen und Juden II (1991) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 53ff.
22. Med henvisning til Gal 3,15–18.
23. *Christen und Juden II (1991) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 107f.: «Wer die bleibende Erwählung des jüdischen Volkes ernst nimmt, wird von Israel nicht mehr nur in der Vergangenheit sprechen, sondern es als zeitgenössische Größe wahrnehmen. Dabei sind vor allem die Gemeinsamkeiten zu betonen, die Israel und die Kirche als Weggefährten verbinden ...»
24. *Christen und Juden I-III*, 113ff, særlig 154ff.
25. *Christen und Juden III (2000) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 152f: «Die Kirche wird gerade nicht als Gegenbund zu Israel konstituiert.»
26. *Misjonsblad for Israel* 4/2010 og 5/2010.
27. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»: Eine Positionsbestimmung des Gemeinsamen Ausschusses «Kirche und Judentum» im Auftrag des Rates der EKD* (Hannover 2017), 9.
28. *Christen und Juden III (2000) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 154f.
29. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»: Eine Positionsbestimmung des Gemeinsamen Ausschusses «Kirche und Judentum» im Auftrag des Rates der EKD*, Hannover 2017. www.ekd.de/publikationen.
30. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»*, 6 og 11.
31. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»*, 23.
32. Tysk tekst, s. 23: «Das Nein der Evangelischen Kirche zur sogenannten «Judenmission» darf durch ein Gespräch nicht in Frage gestellt werden».
33. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»*, 6.
34. *Synodalbeschluss zur Erneuerung des Verhältnisses von Christen und Juden 11.01.1980*. Tilgjengelig: <https://www.ag-juden-christen.de/synodalbeschluss-zur-erneuerung-des-verhaeltnisses-von-christen-und-juden/>
35. *Christen und Juden I (1975) / Christen und Juden I-III: Die Studien der Evangelischen Kirche in Deutschland 1975-2000* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2002), 45.
36. Nahum N. Glatzer, Franz Rosenzweig: *His Life and Thought* (2nd rev. ed.; New York: Schocken Books, 1961), xvii og 25.
37. Referert fra Glatzer, Franz Rosenzweig, 341.
38. Utgitt i Zürich: Manesse-Verlag. Tilgjengelig også i engelsk oversettelse: *Two Types of Faith* (transl. Norman P. Goldhawk; New York: The MacMillan Company, 1951).
39. Andreas Schmidt, «Die Erwählung Israels», 1997. Tilgjengelig: <http://buber.de/cj/erwaehlung>
40. «Gottes Gaben und Berufung können ihn nicht gereuen» oder «... der Treue hält ewiglich» (Römer 11,29 / Psalm 146,6b): Erklrning der Württembergische Evangelische Landessynode zum Verhältnis von Christen und Juden vom 6. April 2000. Tilgjengelig: <https://www.edi-online.de/judenmission-texte/> (som del av dokumentet ELKW Drei Erklärungen zum Jüdischen Volk 1988, 1992, 2000).
41. Schmidt, «Die Erwählung Israels».
42. Tysk tekst: «Wir suchen die Begegnung zwischen Christen und Juden und wollen den Dialog fördern. Wir erklären: Mission unter Juden lehnen wir ab.»
43. *Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»*, 15 og 23.
44. *Stellungnahme des Evangeliumsdienstes für Israel zur Synodalerklrung der EKD vom 9.11.2016*. Tilgjengelig: <https://www.edi-online.de/judenmission-texte/>
45. *Se Judenchristen – jüdische Christen – «messianische Juden»*, 15 og 23.

